

RİSÂLETÜ'N-NUSHİYYE'NİN BİRLEŞİK FİİL ÖRGÜSÜ*

Derya DATLI**

ÖZET

13. yüzyıl sonu ile 14. yüzyıl başlarında yaşadığı bilinen ve Türk kültür tarihinin en önemli şahsiyetlerinden biri olan Yunus Emre'nin hayatı hakkındaki bilgiler menkıbevi olup kesin değildir. Tasavvufun Anadolu'daki en güçlü temsilcisi, en etkin öncüsü olan Yunus Emre aynı zamanda Türk dilinin gelişmesi, varlığını koruması, bir kültür ve edebiyat dili olmasına da katkıda bulunan büyük bir şairdir. Anadolu Türkçesi, halkın dilini kullanmayı bilhassa tercih eden Yunus'un şiirlerinde güçlü bir ruh kazanmış ve edebî bir dil olma yoluna girmiştir.

Yunus Emre tasavvufun Anadolu topraklarında asırlar boyu varlığını koruyacak kalıcı izler bırakarak yayılmasına, Anadolu Türkçesinin de bağımsız bir yazı dili olarak oluşumuna *Divân* ve *Risâletü'n-Nushiyye* adlı iki büyük eseriyle yön vermiştir. Yunus Emre'nin bu iki eseri, edebî birer başyapıt olmakla birlikte, döneminin söz varlığını ve Türk dilinin o devredeki yapısını ortaya koyması yönüyle dil tarihi bakımından da büyük önem arz etmektedir.

Bu çalışmada mesnevi nazım biçimi ve aruz ölçüsüyle yazılmış yaklaşık 600 beyitten oluşan didaktik bir nasihatname olan *Risâletü'n-Nushiyye*'deki birleşik fiiller tespit edilip sınıflandırılarak hem Yunus Emre'nin Türk diline katkısını bu yolla ortaya koymak hem de Türk gramerinde birleşik fiil konusunun tasnifi hususundaki metodoloji karmaşasına dikkat çekmek amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: birleşik fiil, fiil, Yunus Emre, *Risâletü'n-Nushiyye*, Türk dili.

COMPOUND VERB PATTERNS IN RİSÂLETÜ'N-NUSHİYYE

STRUCTURED ABSTRACT

Yunus Emre who had lived between at the end of 13th century and at the beginning of the 14th century, is one of the most significant person of Turkish culture and history, and the information about his life is legendary not certain. Yunus Emre, who was the most powerful

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Öğr. Gör. İstanbul Arel Üniversitesi Yeni Türk Dili, El-mek: deryadatli@arel.edu.tr

representative of mysticism in Anatolia and efficient Pioneer, also, was a great poet who had contributed to Turkish language to improve its existence, become a culture and literature language. Anatolian Turkish gained a powerful soul and became literary language in Yunus Emre's poems in which he, especially, preferred public language.

There is no doubt that Yunus Emre was one of who made a great contribution to Western Turkish, which is a section of Oghuz language, to improve as a written language, protect its existence, become a culture and a literary language. With his great works which direct Anatolian Turkish to become as an independent written language, Yunus' aforementioned works not only enlighten the language of the era when they were written, but also are resources to Turkish history with their phonetic, morphological, syntactic and semactic features. Yunus Emre's work which has named *Risaletu'n-Nushiyye* is subject to our research. When it is seen that its syntactic pattern was made with compound verbs, movements in the sentences were expressed with compound verbs and, mostly, they were chosen as verbs.

Compound verbs take an important place in Turkish's prosperous vocabulary. Passing the historical stages, spreading different geographies, growing with the people whom spoke, became the consequences of in need of new words because of the fact that the available ones have not been enough. Languages have lots of different methods to recompense the need of new words. Turkish which has been spoken in a wide geography and has a lot of people to speak with it, its vocabulary has different resources. The major ways of making new words in Turkish language are to make new words with the present base, reviving archaic words, taking words from foreign languages and making compound word. When we consider Turkish's general process, it is seen that the method of making compound words is the most frequent way to refer. In language, while making compound words to fulfil objects and concepts, however, making compound verbs are chosen to describe the movements. Compound verbs, which become with uniting two or more words, take place of one movement and take part as an item in syntax. In Turkish, besides the methods like derivation, revival and quotation, making a verb with compounding is significant with regard to diversity and enrich vocabulary. When the main resources of grammar were studied in the field of Turkish language, it was seen that there is a complexity of classification existing. There has not been any agreement about the classification of compound verbs and a common terminology yet. This situation brings with an inevitable methodology complexity in researches which are about compound verbs.

The elements which are formed and accepted only as grammatical structures in most of the classifications, ignoring their situations about semantical context cause missing dissections. In lots of the studies, with the union of a noun element and an auxiliary verb. Compound verbs which were made and contraction compound verbs were given in one title. They were not utilized as a different group. As grammatically, even both of the groups are the same, in semantic context, they are supposed to utilize as two different groups. Compound verbs which were made by auxiliary verbs, protected their real meaning back a new conception. However, in contraction compound verbs, at least one of the

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

words which makes the compound verbs to lose their real meaning. In addition to this, in compound verbs which were made by auxiliary verbs, the element of noun is the matter of uniting with the main auxiliary verbs like *be*, *do*, *make*, in contraction compound verbs, with the reason of all verbs can be auxiliary verb which unites with a noun element, both of the structures are evaluated as different groups. Therefore, in this research which analyzes the compound verb pattern of *Risâletü'n-Nushiyye* approaches three titles; compound verbs which were made by auxiliary verbs, grammatical compound verbs and contraction compound verbs.

It is seen that when compound verb structures are analyzed in *Risâletü'n-Nushiyye*, compound verbs with auxiliaries are used mostly. In total, there are 84 compound verbs in which auxiliaries like *be*, *do*, *make* correspond movement statements both Turkish words and quotation words. This 83 words, 11 of them were by Turkish words, 73 of them were made by quotation words. It is inferred from this that Yunus Emre preferred compound verbs as the way of foreign words to language.

In the study, it is seen that in Yunus Emre's *Risâletü'n-Nushiyye*, he did not prefer much using grammatical compound verbs against movement statements. From description verbs such as efficiency, quickness, approach, continuity and half description verbs, only efficiency and continuity were used in the work and the number of them did not go beyond ten.

In *Risâletü'n-Nushiyye*, the main point which makes the work to attract attention is, contraction comprising compound verbs. The factor of noun or verb which is in their structures, from place to place it enlightens the language of that era and consist of archaic words which are resources to Turkish language history. Thus, in total, 51 of that kind of compound verbs are in the work and they are significant.

In a literary sense, *Risâletü'n-Nushiyye* has a great value for being the first example of Turkish copyright of Turkish mesnevi literature of advising kind. It is one of Turkish language's main historical resources for being Yunus Emre's conscious Turkish language coming into existence. In this research which is made in grammatical structure of compound verbs, it is seen that 145 compound verbs are confirmed in *Risâletü'n-Nushiyye*. 84 of these compounding structures are compound verbs with auxiliary, 10 of them grammatical verbs and 51 of them contraction compound verbs.

In this research, *Risâletü'n-Nushiyye* which was written almost 600 couplets with prosody and mesnevi poetry style, is a didactic advising work. It is determined that by classification of confirming compound verbs, not only exhibits YunusEmre's contribution to Turkish language but also, draws methodology complexity about classification of compound verbs in Turkish grammar.

Key Words: compound verbs, fiil, Yunus Emre, Risâletü'n-Nushiyye, Turkish language.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

GİRİŞ

Dillerin geçirdiği tarihsel evreler, farklı coğrafyalara yayılması, konuşan sayısının artması, ilerleyen zaman içerisinde dildeki mevcut kelimelerin ihtiyacı karşılamaya yetmemesi dilde yeni kelimelere ihtiyaç duyulması sonucunu doğurmuştur. Diller yeni kelime ihtiyacını karşılamak üzere pek çok farklı yöntemle sahiptir. Dünya üzerinde çok geniş bir coğrafyada konuşulan ve en çok konuşana sahip dillerden biri olan Türkçenin de söz varlığının çeşitli kaynakları vardır. Türk dilinde başlıca kelime yapma yolları mevcut kök ve eklerle yeni kelimeler türetme, arkaik kelimeleri canlandırma, yabancı dillerden kelime alma ve birleşik kelime yapmadır. Türkçenin genel işleyişi göz önünde bulundurulduğunda, birleşik kelime yapma yönteminin dile yeni kelimeler kazandırma hususunda sıkça başvurulan işlek bir yol olduğu görülmektedir. Dilde nesne ve kavramları karşılamak üzere birleşik isim yapılırken hareketlerin tasviri için birleşik fiil yapma yoluna gidilir. İki veya daha fazla kelimenin birleşmesi suretiyle oluşan birleşik fiiller dilde bir tek hareketi karşılar ve söz diziminde bir tek öge olarak yer alır. Türkçede türetme, canlandırma, alıntılama gibi yöntemlerin yanında birleştirme yoluyla da fiil yapımı söz varlığının çeşitlendirilmesi ve zenginleştirilmesi açısından büyük önem arz etmektedir.

Birleşik fiil, bir yardımcı fiilin bir isim veya bir fiil ile birleşmesi suretiyle oluşan dil birliğidir. Ancak Türkoloji sahasının ana kaynakları incelendiğinde söz diziminin temel unsurlarından biri olan birleşik fiillerin tasnifi ve işlenişi hususunda bir metodoloji karmaşası olduğu görülmektedir.

Muharrem Ergin birleşik fiilleri, isimle birleşik fiil yapan yardımcı fiiller ve fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller olmak üzere iki grupta sınıflandırmıştır.

Zeynep Korkmaz bu yapıları bir isim unsuru ile yardımcı fiillerin birleşmesiyle oluşanlar, iki fiilin birleşmesiyle oluşanlar, sıfat-fiil eki almış bir fiille bir yardımcı fiilin birleşmesiyle oluşanlar ve anlam kayması yoluyla oluşanlar olmak üzere dörde ayırmıştır.

Mustafa Özkan, birleşik fiilleri isim ve yardımcı fiilin birleşmesi şeklinde oluşanlar ve fiil ile yardımcı fiilin birleşmesi şeklinde oluşanlar olmak üzere iki grupta incelemiştir.

Vecihe Hatiboğlu, bir adla bir eylemden kurulan birleşmiş eylemler ve iki eylem kökünden kurulan ulaçlı birleşmiş eylemler şeklinde iki gruptan oluşan bir tasnif yapmıştır.

Leyla Karahan bir isim unsuru ile bir yardımcı fiilden kurulan birleşik fiiller, bir fiil unsuru ile bir yardımcı fiilden kurulan birleşik fiiller ve anlamca kaynaşmış birleşik fiiller şeklinde üçe ayırmıştır.

M. Kaya Bilgegil de Karahan gibi yardımcı fiiller ve onlarla teşkil olunan birleşik fiiller, iki fiilin birleşmesiyle teşkil olunan birleşik fiiller ve kaynaşma yoluyla teşkil edilen birleşik fiiller olmak üzere üç gruptan oluşan bir birleşik fiil tasnifi yapmıştır.

Türk dili sahasındaki başlıca kaynaklarda da görüldüğü gibi birleşik fiiller konusunda bir tasnif karmaşası mevcuttur. Birleşik fiillerin sınıflandırılması konusunda dilciler arasında henüz bir görüş birliği sağlanamamış, birleşik fiillerle ilgili ortak bir terminoloji oluşmamıştır. Bu durum birleşik fiil konusunda yapılan çalışmalarda da bir metodoloji karmaşasını kaçınılmaz olarak beraberinde getirmektedir. Yapılan sınıflandırmaların pek çoğunda birleşik fiil oluşturulan unsurların sadece gramatikal yapılar olarak kabul edilmeleri, semantik bağlamdaki durumlarının göz ardı edilmesi tasnifleri bir ölçüde eksik bırakmıştır. Pek çok çalışmada bir isim unsuru ile bir yardımcı fiilin birleşmesi yoluyla oluşan yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiiller ve anlamca kaynaşmış birleşik fiiller tek başlık altında verilmiş, anlamca kaynaşmış birleşik fiiller ayrı bir grup olarak değerlendirilmemiştir. Gramatikal olarak her iki grupta da birleşik fiil oluşturulan yapılar aynı olsa da (isim + yardımcı fiil), semantik bağlamda birbirlerinden ayrılmaları iki ayrı grup olarak

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

değerlendirilmelerini gerektirmektedir. Yardımcı fiillerle oluşan birleşik fiillerde yeni bir kavrama karşılık olan birleşik fiiller kendi esas anlamlarını korurken, anlamca kaynaşmış birleşik fiillerde birleşigi oluşturan kelimelerden en az biri veya hepsi gerçek anlamını yitirir. Bunun yanı sıra yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiillerde isim unsurunun *et-*, *eyle-*, *ol-*, *kıl-* gibi temel yardımcı fiillerle birleşmesi söz konusu iken anlamca kaynaşmış birleşik fiillerde dildeki tüm fiillerin isim unsurunun birleştiği yardımcı fiil durumuna gelebilmesi nedeniyle de iki yapının farklı birer grup olarak değerlendirilmesi gerekir. Bu sebeple *Risâletü'n-Nushiyye'nin birleşik fiil örgüsünün incelendiği bu çalışmada birleşik fiiller; Yardımcı Fiillerle Kurulan Birleşik Fiiller, Kurallı Birleşik Fiiller ve Anlamca Kaynaşmış Birleşik Fiiller* olmak üzere üç başlık altında ele alınmıştır.

1. Risâletü'n-Nushiyye

Türk edebiyatındaki ilk mesnevi örneklerinden olan Risâletü'n-Nushiyye, didaktik bir nasihat kitabıdır. Pek çok yazma *Dîvân*'da başlıksız olarak, ilahilerden önce kaydedilmiş olan eserin sadece Fatih Nüshasında sonundaki “hamdele” içinde “*Risâletü'n-Nushiyye*” ibaresine rastlanmaktadır.¹

Aruz vezni ve mesnevi nazım biçiminde kaleme alınmış olan eserin beyit sayısı nüshalara göre farklılık göstermektedir. Çalışmamız esnasında esas aldığımız Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümünde 3889 numara ile kayıtlı olan nüsha 560 beyitlik manzum kısım ve 29 satırlık mensur kısımdan müteşekkil olmakla beraber Mustafa Tatçı, Karaman ve Bursa nüshalarını karşılaştırarak yaptığı çalışmada risalenin 600 beyit olduğunu tespit etmiştir.

Risâletü'n-Nushiyye, Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün vezniyle yazılmış olan 13 beyitlik bir girişin ardından 29 satırdan oluşan mensur kısım ile devam etmekte, mesnevinin Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün vezniyle kaleme alınmış olan asıl bölümleri bu kısımdan sonra gelmektedir.

1.1. Risâletü'n-Nushiyye'nin Muhtevası

Risalenin baştaki giriş manzumesinde “Âdem'in yaratılışı” ve “Anâsır-ı Erbâa” açıklandıktan sonra mensur makalede akıl, iman ve ilim makamları ele alınmaktadır. Mesnevinin asıl bölümlerini oluşturan altı konu ise şöyledir:²

I- Ruh ve Akıl

II- Kibir ve Kanaat

III- Buşu ve Gazap

IV- Sabır

V- Buhl ve Hased

VI- Gaybet ve Bühtan

1. 2. Risâletü'n-Nushiyye'nin Nüshaları³

Risâletü'n-Nushiyye, hemen hemen tüm *Yunus Emre Dîvânı* yazmaları içinde yer almaktadır. Ancak eserin akademik çalışmalara da kaynaklık eden beş en eski nüshası bilhassa dikkat çekmektedir:

I- Süleymaniye Kütüphanesi Nüshası (Fatih Bölümü, Numara 3889)

II- Karaman Nüshası (Milli Kütüphane-Ankara)

¹ Tatçı, Mustafa, *Yunus Emre Dîvânı-III (Risâletü'n-Nushiyye Tenkitli Metin)*, MEB Yay., İstanbul, 1997.

² Geniş bilgi için bkz. Tatçı, Mustafa, a.g.e.

³ Geniş bilgi için bkz. Tatçı, Mustafa, a.g.e.

III- Yahya Efendi Nüshası (Süleymaniye Kütüphanesi Nüshası, Hacı Mahmud Efendi Bölümü, Numara 3480)

IV- Nuruosmaniye Nüshası

V- Bursa Nüshası (İl Halk Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Numara 882 / Milli Kütüphane-Ankara)

2. Risâletü'n-Nushiyye'nin Birleşik Fiil Örgüsü

Oğuzcanın bir kolu olan Batı Türkçesinin bir yazı dili olarak gelişmesine, varlığını korumasına, bir kültür ve edebiyat dili olmasına en büyük katkıyı yapan şahsiyetlerden biri şüphesiz Yunus Emre'dir. Anadolu Türkçesinin bağımsız bir yazı dili oluşumuna *Dîvân* ve *Risâletü'n-Nushiyye* adlı iki büyük eseriyle yön veren Yunus'un mezkur eserleri fonetik, morfolojik, sentaktik ve semantik özellikleri ile kaleme alındığı devrenin diline ışık tutmakla birlikte Türk dili tarihine de kaynaklık etmektedir. Yunus Emre'nin çalışmamıza konu olan *Risâletü'n-Nushiyye* adlı eseri incelendiğinde eserin sentaktik örgüsünün birleşik fiillerle oluşturulduğu, cümlelerdeki hareketlerin ağırlıklı olarak birleşik fiillerle ifade edildiği, yüklem olarak çoğunlukla birleşik fiillerin seçildiği görülmektedir. Eserdeki birleşik fiiller incelendiğinde *Yardımcı Fiillerle Kurulan Birleşik Fiiller*, *Kurallı Birleşik Fiiller* ve *Anlamca Kaynaşmış Birleşik Fiiller* olmak üzere üç farklı yapı karşımıza çıkmaktadır.

2. 1. Yardımcı Fiillerle Kurulan Birleşik Fiiller

Bir isim ya da isim soylu kelime ile *et-*, *eyle-*, *ol-*, *kıl-* yardımcı fiillerinden birinin birleşmesi yoluyla oluşan birleşik fiiller, yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiiller şeklinde adlandırılmaktadır. İsimleri oluş, kılış bildiren bir fiil durumuna getiren bu birleşik yapılarda birleşigi oluşturan her iki unsur da esas anlamını kaybetmez.

Yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiillerde isim unsuru Türkçe bir kelime olabileceği gibi dilimize yabancı dillerden giren bir kelime de olabilmektedir. Dile yabancı kelime giriş yollarından biri olan bu yapılar söz konusu yönüyle söz varlığının, kelime kadrosunun çeşitlenip zenginleşmesine de katkı sağlamaktadır.

Risâletü'n-Nushiyye'deki birleşik fiil yapıları incelendiğinde eserde ağırlıklı olarak yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiillerin kullanıldığı görülmektedir. Toplamda 84 tane olan bu birleşik fiillerde *et-*, *eyle-*, *ol-*, *kıl-* yardımcı fiillerinin hem Türkçe hem de alıntı kelimelerle birleşerek hareket ifadelerini karşıladığı görülmektedir. Bu 83 birleşik fiilin 11 tanesi Türkçe kelimelerle oluşturulurken 73 tanesinin alıntı kelimelerle oluşturulduğu görülmektedir. Buradan Yunus Emre'nin bu tarz birleşik fiilleri dile yabancı kelime giriş yolu olarak tercih ettiği sonucuna da varılabilmektedir.

2. 1. 1. Türkçe Kelimelerle Oluşturulanlar

2. 1. 1. 1. ol- Fiili ile Kurulanlar

görünmez ol-: Gözle görülmez olmak, görünmemek.

Görünmez oldı ol kızlığı u âfet

Matırbazlar olurlar cümlesi mat (9A/4)

ırak ol-: Uzak olmak, uzaklaşmak.

Nidem demek **ırak oldı** bulardan

Ki ömr ü rızka oldurur payandan (9B/3)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

yoldaş ol-: Yoldaşlık etmek, bir yolda yürümek.

Nice bu dirlige **yoldaş olasın**

Nice gelüp ilerü baş olasın (13B/3)

var ol-: Var olmak, bulunmak.

Aşaklık kanaat hoş yar oldı

Ne ister isen anlarda **var oldı** (18A/5)

arı ol-: Temiz olmak, pak olmak.

Geçürmez seni daşragı taatun

Arı olmaz ise gizlü sıfatun (23B/4)

2. 1. 1. 2. eyle- Fiili ile Kurulanlar

assı eyle-: Yarar etmek, fayda sağlamak.

Ne **assı eyledi** gör ahı kibri

Diri kalmadı bin arada biri (18B/3)

kara yir eyle-: Harap etmek, cehenneme çevirmek.

Gör imdi doğruluk bir neler eyler

Yıkar gıybet evin **kara yir eyler** (52A/1)

2. 1. 1. 3. it-/et- Fiili ile Kurulanlar

iş it-: Birlikte hareket etmek.

Ögüt gerek ise sabr-ıla **iş it**

Uzayayın dir isen sabr-ıla bit (29B/5)

2. 1. 1. 4. kıl- Fiili ile Kurulanlar

tapu kıl-: Hürmet etmek, tazim etmek, ululamak, kulluk etmek.

Gelüp aklın önünde **tapu kıldı**

Hakka şükreyledi çün anı buldı (6B/2)

kulluk kıl-: Kulluk etmek.

Dirigâ sen senin hiç bilemedün

Nasıl kulsun ki **kulluk kılamadun** (14B/2)

yarak kıl-: Hazırlık yapmak.

Nasibüne senün sen nazer eyle

Ana göre **yarak kıl** hazer eyle (32A/5)

2. 1. 2. Alıntı Kelimelerle Oluşturulanlar

2. 1. 2. 1. ol- Fiili ile Kurulanlar

hâzır ol-: Hazır olmak, hazır bulunmak.

Bismillah diyüp getürdi topragı

Turkish Studies

- Ol arada **hâzır oldu** ol dağı (1B/2)
Kaçan dost gele diyü **hazır olgıl**
Sarayunı düzetgil hazır olgıl (22A/5)
fermân ol-: Emre itaat etmek.
Sûrete girmege can **fermân olur**
Padişah emri ana dermân olur (2A/2)
dermân ol-: Çare olmak.
Sûrete girmege can fermân olur
Padişah emri ana **dermân olur** (2A/2)
rahât ol-: Rahatlamak, kaygıdan kurtulup rahata ermek.
Kamu şehir ü kamu il **rahât oldu**
Nereye varsan pür nimet oldu (9A/3)
mat ol-: Kaybetmek, alt olmak.
Görünmez oldu ol kızlığı u âfet
Matırbazlar **olurlar** cümlesi **mat** (9A/4)
kul ol-: Bağlanmak, boyun eğmek, kulluk etmek.
Herifler cümlesi taata meşgul
Olupdur cümlesi sultanına **kul** (9A/5)
ferâgat ol-: Vazgeçmek.
Ferâgat oldu bunlar hoş giçerler
Sunar sâki şarab dün gün içerler (9B/1)
ferah ol-: Rahatlamak, kaygıdan kurtulmak.
Ferah oldu bular kayguları yok
Eginleri bütün karınları tok (9B/2)
magrur ol-: Gururlanmak.
Hemişe bakuban seni görürsün
Görüp kendözünü **magrur olursun** (13A/1)
esir ol-: Esir olmak, körü körüne bağlı olmak.
Yürü imdi meded iste akıldan
Esir olmuş kişisin nice yıldan (16A/1)
şermende ol-: Utanmak.
Gelür akl önüne **şermende olmuş**
Ki kaygı yaşı-y-ıla gözi dolmuş (16A/4)
mamur ol-: Bayındır hale gelmek, yaşanır olmak.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Çü **mamur oldı** şehir ile vilayet

Şad oldı dostumuz düşmanumuz mat (18B/1)

şad ol-: Neşelenmek, mutlu olmak.

Çü mamur oldı şehir ile vilayet

Şad oldı dostumuz düşmanumuz mat (18B/1)

sebil ol-: Yol göstermek.

Hatadur cümlesin haricî sanma

Sebil ol kamuya bir dem usanma (19A/5)

nakd ol-: Nasip olmak, verilmek.

Nereye kim varam ot bitmez anda

Çü **nakd oldı** kime derd yetmez anda (20A/5)

gafil ol-: Aldanmak.

Sakın bana uyup sen **gafil olma**

Benüm sözüm dutup imansız ölme (20B/1)

hod-bin ol-: Kendini beğenmek.

Olup hod-bin oturma döşeginde

Müdamî kaim olgıl eşiginde (22A/6)

kaim ol-: Var olmak, durmak, daimî olmak.

Olup hod-bin oturma döşeginde

Müdamî **kaim olgıl** eşiginde (22A/6)

müyesser ol-: Nasip olmak.

Nicesi **olısar** bu iş **müyesser**

Çü sultan sözi sındı oldı ebter (24A/2)

ebter ol-: Yarıda kalmak, sonu gelmemek.

Nicesi olısar bu iş müyesser

Çü sultan sözi sındı **oldı ebter** (24A/2)

ma'zul ol-: Azledilmek.

Kaçan şol bir sipahi **ma'zul olur**

Ki sultan kullugunda ol kul olur (24B/5)

tamam ol-: Tamamlanmak, eksik kalmamak, tatmin olmak, eksik kalmamak.

Tamam olsa işün yir gök senündür

Ne kim diler isen dilek senündür (25A/3)

cem' ol-: Toplanmak, bir yere gelmek.

Akıl fikr eyleyüp söyledi haber

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

- Buyurdu çavuşa **cem' oldı** leşker (26B/1)
pişman ol-: Pişman olmak.
Kaçan kim olasın bu sabr-ıla sen
Acebdür **olasın** sonra **pişman** (27A/5)
dayim ol-: Devamlı olmak, kalıcı olmak.
Sabırlu devleti **dayim olısar**
Nasibi sabr olanlar uluyısar (27B/4)
yâr ol-: Birlikte olmak, yararına olmak.
İlahi ben kulun suçu var ola
Ki bu iş ben kulun-ıla **yâr ola** (28A/4)
hoş ol-: Memnuniyet verici duruma gelmek, iyi olmak.
İrürdi devlete ol sabr-ı âlî
Ki sabr-ıla **hoş oldı** cümle hali (28B/3)
berhudar ol-: Hayır elde etmek, selamete ulaşmak.
Zekatsuz hayvan u sadakasuz mal
Ne **berhudar ola** bunun gibi hal (32A/6)
bahıl ol-: Cimri olmak.
Bahıl olmak seni Hak'dan ayurdu
Kanı gayret hamıyyet kanda vardı (32A/2)
helak ol-: Yok olmak.
Anun-çün dirligi nidem içinde
Olur bin kez **helak** bir dem içinde (33A/5)
redd ol-: Kovulmak, reddedilmek.
Hasûd-ıla bahıl sağışda degül
Redd oldılar bular hiç işde degül (33B/4)
harc ol-: Harcanmak.
Dahı yuyulmadı ol kin damarı
Yolunda aybının **harc oldu** varı (49A/2)
hak ol-: Layıkınca olmak.
Söze yol yokdurur kim söylene boş
Meğer söz **hak ola** hem hak ola guş (50A/2)
hicab ol-: Kapalı kalmak, görünmemek.
Ezel ebed ne ola doğrulara
Zahir batın **hicab olmaz** bulara (52B/3)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

2. 1. 2. 2. eyle- Fiili ile Kurulanlar**bünyâd eyle-:** Yapmak, ortaya koymak.Toprak-ıla suyu **bünyâd eyledi**

Ana Âdem demegi âd eyledi(1B/3)

âd eyle-: Ad vermek, adlandırmak.

Toprak-ıla suyu bünyâd eyledi

Ana Âdem demegi **âd eyledi** (1B/3)**pür-nûr eyle-:** Nurlandırmak.Sûreti cana girdi **pür-nûr eyledi**

Sûret dahı canı mesrûr eyledi (2A/3)

mesrûr eyle: Sevindirmek.

Sûreti cana girdi pür-nûr eyledi

Sûret dahı canı **mesrûr eyledi** (2A/3)**şükreyle-:** Şükretmek.

Gelüp aklın önünde tapı kıldı

Hakka **şükreyledi** çün anı buldı (6B/2)**timâr eyle-:** İyileştirmek.

Eger sen akl isen gel beni gör der

Timâr eyle benüm derdüme er der (6B/3)**tefekkür eyle-:** Düşünmek.

Akl anun sözün çünkim işitdi

Tefekkür eyleyüp kendüye gitdi (7B/4)**temennâ eyle-:** Selamlamak, minnet duymak.

Ki zira cümle iş ulularundur

Temennâ eylegil yol bularundur (10A/6)**tekebbür eyle-:** Kibirleşmek, kendini büyük görmek.**Tekebbür eyleme** kim sevrikesin

Sevrikmişler yolına birikesin (11B/3)

beşaret eyle-: Müjde vermek.

İşitdi akl anı katı sevindi

Beşaret eyledi tez tahta bindi (18B/4)**mahkum eyle-:** Mahkum etmek, hüküm vermek.

Nideyim buşu dutup almış anı

Ki **mahkum eylemiş** buşu divanı (21B/5)**Turkish Studies***International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015*

fıkr eyle-: Düşünmek.

Akıl **fıkr eyleyüp** söyledi haber

Buyurdu çavuşa cem' oldı leşker (26B/1)

mat eyle-: Yenmek, alt etmek.

Anun-çün sabrdur atayı devlet

Ki sabr **eyler** kamu müfsidleri **mat** (27B/2)

nazar eyle-: Bakmak.

Nasibüne senün sen **nazar eyle**

Ana göre yarak kıl hazer eyle (32A/5)

hazer eyle: Çekinmek, sakınmak.

Nasibüne senün sen nazar eyle

Ana göre yarak kıl **hazer eyle** (32A/5)

hıyanet eyle-: İhanet etmek, hainlik etmek.

Şu kim yoldaşına **hıyanet eyler**

Kime yoldaş olursa lanet eyler (33A/1)

lanet eyle-: Lanet etmek.

Şu kim yoldaşına hıyanet eyler

Kime yoldaş olursa **lanet eyler** (33A/1)

şart eyle-: Şart koşmak.

Katı **şart eyledi** öşrini vire

Bi-çarelik nasibin kim gidere (35B/5)

amel eyle-: İş yapmak.

Ne işin var senün senden farida

Amel eyle amel senünle gide (47A/5)

şerh eyle-: Anlatmak, açıklamak.

Nola bir gün eger küfrün yenesin

Seni **şerh eyleyüp** seni bilesin (51A/1)

2. 1. 2. 3. it-/et- Fiili ile Kurulanlar

hamd ü şekr it-: Şükretmek.

Hamd ü şekr itdi didi ey Zü'l-celâl

Bin benüm bigi yaratsan ne muhâl (2A/4)

şerh it-: Açıklamak, açık açık anlatmak.

Gel imdi dinle sözi **şerh ideyin**

Biri birin anı sana diyeyin (4A/1)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

esir it-: Tutsak etmek.

Bin er donlu-dururlar kapusunda

Esir itmiş cihanı tapusunda (5B/5)

hây u hû nifrîn ü efgân it-: Gürültüyle feryat figan eylemek, ilenmek.

İderler **hây u hû nifrîn ü efgân**

Muhaldur kimse andan kurtara can (8B/5)

meded it-: Yardım etmek, derdine deva olmak.

Akıl adl ıssı bir ulu kişidür

Meded itmek sana anun işidür (16A/2)

derdine deva it-: Sıkıntısını gidermek, çare bulmak.

İşit imdi ne dir gör akl ana

Ki alçaklık **ider derdine deva** (16B/2)

kıyas it-: Kıyaslamak, karşılaştırmak, ölçüp tartmak.

Yunuz alçaklığı yavlak begendün

Kıyas it sen seni ne kadar indün (19A/2)

izzet it-: Saygı göstermek, hürmet etmek.

Benüm gibi kişiye **izzet itmez**

Cevap virür bana öğüt işitmez (21B/3)

sual it-: Sormak.

Sual itdüm sufi nice haldür

Senün gibi kişiden bu muhaldür (21A/6)

harâb it-: Yıkma, yok etmek.

Ayıldın sabra kim tiz dutsın anı

Harâb itdi il ü şehri diyarı (26B/4)

ayş it-: Zevk sefa etmek.

Bu kez gördüm düzenlik ü safa hoş

Oturup **ayş iderler** nuş ola nuş (27A/2)

azad it-: Hür bırakmak.

Sabr kanda-y-ısa eyelükdür işi

Müdam **azad ider** yad u bilişi (27B/3)

sabr it-: Sabretmek.

Çü her hal sana sabr gerek hoş

Sabr ider bu cümle ağuyı nuş (29A/3)

feryâd it-: Feryat etmek.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

doi

İder feryâd yire ko varayın

Ki boynumdan vebalin indireyin (35A/3)

ekl it-: Yemek, yutmak.

Dutup **ekl itdi** anı biline değin

Virür kendü evet anun dileğin (35B/2)

kabul it-: Kabullenmek, razı olmak.

Göremeden gözün n'anlaya gönül

Kabul itmezse göz neyleye gönül (47B/4)

kıymet it-: Değer vermek.

Gözü yok kişi neye **kıymet ide**

Sogulmuş kuyudan kim su ilede (48A/2)

2. 1. 2. 4. kıl- Fiili ile Kurulanlar

şükür kıl-: Şükretmek.

Şükür kıldı Hakk'a ol devlet ıssı

İrürdi devlete akılı bilisi (18B/5)

sabr kıl-: Sabretmek.

Çü toprak bende-y-ise kanda varam ben

Sabr kılmaz isem ne başaram ben (28A/5)

2. 2. Kurallı Birleşik Fiiller

Kurallı birleşik fiiller, bir ana fiil ile bir yardımcı fiilin gerundium ekleri (-a / -e / -ı / -i / -u / -ü, -ıp, -ip, -up, -üp) vasıtasıyla birleşmesi şeklinde oluşan birleşik fiillerdir. Bu birleşimde ana fiil esas anlamını korurken ona gerundium eki vasıtasıyla bağlanan yardımcı fiil kendi anlamını kaybedip ana fiili tasvir edici bir anlam kazanmaktadır. Yardımcı fiillerin, ana fiilin bildirdiği oluş ve kılışı tasvir etmesi sebebiyle bu tarz birleşime sahip birleşik fiiller *tasvir fiilleri* olarak da adlandırılmaktadır.

Risâletü'n-Nushiyye'deki birleşik fiil yapıları incelendiğinde Yunus Emre'nin hareket ifadelerine karşılık olarak kurallı birleşik fiilleri kullanmayı pek tercih etmediği görülmektedir. Yeterlilik, tezlik, yaklaşma ve süreklilik fiilleri şeklindeki tasvir fiilleri ve yarı tasvir fiillerinden eserde sadece yeterlilik ve süreklilik fiilleri kullanılmış olup bunların sayısı ancak 10'u bulabilmiştir.

2. 2. 1. Tasvir Fiilleri

2. 2. 1. 1. Yeterlilik Fiili

Yeterlilik fiili, gerundium eki (-a / -e / -ı / -i / -u / -ü) alan bir ana fiil ile *bil-* yardımcı fiilinin birleşmesi suretiyle oluşan birleşik fiildir. Eski Türkçede yeterlilik anlamı ana fiilin u-iktidarî fiili ile birleşmesiyle sağlanmaktayken bu fiil Batı Türkçesinin başlangıcından itibaren yerini *bil-* yardımcı fiiline bırakmıştır. Ancak yeterlilik fiilinin olumsuz çekiminde u- fiili varlığını dilin her devrinde baskın şekilde hissettirmiştir. Diğer kurallı birleşik fiillerden farklı olarak yeterlilik fiilinde olumsuzluk eki *bil-* fiilinin üzerine değil u- iktidarî fiilinin üzerine gelmekte, u-

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

fiili ile vokal olan gerundium ekinin birleşmesi sonucu yeterliliğin olumsuzu -ama- / -eme- şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Risâletü'n-Nushiyye incelendiğinde bu birleşimin olumlu şekline rastlanmamış, yeterlilik fiilinin sadece olumsuz çekimiyle eserde yer aldığı tespit edilmiştir.

tolnıma-: Görünememek.

Ki gezdüm yir ü gögi bulımadum

Ne var zerre-y-isem **tolnımadum** (24A/6)

bulıma-: Bulamamak.

Ki gezdüm yir ü gögi **bulımadum**

Ne var zerre-y-isem tolnımadum (24A/6)

yırtama-: Yok etmek, bastırmak.

Ömür geçdi hicabı **yırtamadun**

Çü kulluga edeble yortamadun (24B/3)

yortama-: Bir yolda devamlı yürüyememek.

Ömür geçdi hicabı yırtamadun

Çü kulluga edeble **yortamadun** (24B/3)

2. 2. 1. 2. Süreklilik Fiili

Süreklilik fiili, gerundium eki (-a / -e / -ı / -i / -u / -ü) alan bir ana fiil ile *dur-*, *kal-*, *gel-*, *gör-* yardımcı fiillerinin birleşmesi suretiyle oluşan birleşik fiildir. Risâletü'n-Nushiyye'deki 10 kurallı birleşik fiilin 6'sı süreklilik fiilidir.

bakadur-: Bakmak, izlemek.

Kanaat fakr-ıla pes gele şimdi

Bakadur düşmene gör nide şimdi (8A/2)

yıkagör-: Yıkma, ortadan kaldırmak.

Suret yıkılmadan kibri **yıkagör**

Bu düşvarlık makamından çıkagör (12A/4)

çıkagör-: Çıkmak.

Suret yıkılmadan kibri yıkagör

Bu düşvarlık makamından **çıkagör** (12A/4)

çıkagel-: Aniden çıkıp gelmek.

Göresin ansuzın yol **çıkagelür**

Üzüp tesbih imame yıkagelür (21A/4)

yıkagel-: Yıkma, ortadan kaldırmak.

Göresin ansuzın yol çıkagelür

Üzüp tesbih imame **yıkagelür** (21A/4)

gizlenikal-: Gizli kalmak, görünür olmamak.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Buşı hayli zamandır yolu almış

Kimesne izlemeyüp **gizlenikalmış** (26A/2)

2. 2. 1. 3. Yaklaşma Fiili

Yaklaşma fiili, gerundium eki (-a / -e / -ı / -i / -u / -ü) alan bir ana fiil ile *yaz-* yardımcı fiilinin birleşmesi suretiyle oluşan birleşik fiildir. Yaklaşma fiilinin, Risâletü'n-Nushiyye'nin birleşik fiil örgüsü içinde yer almadığı tespit edilmiştir.

2. 2. 1. 4. Tezlik Fiili

Tezlik fiili, gerundium eki (-a / -e / -ı / -i / -u / -ü) alan bir ana fiil ile *ver-* yardımcı fiilinin birleşmesi suretiyle oluşan birleşik fiildir. Risâletü'n-Nushiyye'nin birleşik fiil örgüsü tezlik fiilinin içinde yer bulmadığı görülmektedir.

2. 2. 2. Yarı Tasvir Fiilleri

Bir ana fiil ile bir yardımcı fiilin -ıp, -ip, -up, -üp gerundium ekleri vasıtasıyla birleşmesi şeklinde oluşan birleşik fiiller yarı tasvir fiilleri olarak adlandırılmaktadır. Ancak Risâletü'n-Nushiyye'nin birleşik fiil örgüsü içinde bu türden birleşik kullanılmadığı görülmüştür.

2. 3. Anlamca Kaynaşmış Birleşik Fiiller

Anlamca kaynaşmış birleşik fiiller, isim veya isim soylu bir kelime ile bir fiilin birleşmesi yoluyla meydana gelen birleşik fiillerdir. Gramatikal kurguları aynı olmakla birlikte yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiillerden farklı olmak üzere, bu birleşme esnasında birleştiği oluşturan öğelerden birinin veya hepsinin esas anlamını yitirmesi ve mecazî bir anlam kazanması söz konusudur.

Risâletü'n-Nushiyye'de birleşik fiil konusunun dikkat çekmesini sağlayan asıl husus eserin ihtiva ettiği anlamca kaynaşmış birleşik fiillerdir. Yunus Emre'nin dilinde Eski Türkçe devresinden gelen ve 16. yüzyıldan sonra kullanılmayan, ancak bir kısmı bugün de halk ağızlarında görülen oldukça çok sayıda eski (arkaik) kelimeler bulunmaktadır⁴.Yapılarında bulunan isim veya fiil unsurunun yer yer devrin diline ışık tutan ve Türk dilinin tarihine de kaynaklık eden bu arkaik kelimelerden oluşması eserdeki sayıları toplamda 51 olan bu tip birleşik fiilleri ayrıca önemli ve dikkate değer kılmaktadır.

canı cisme ulaş-: Bedenine can gelmek.

Od dahı geldi vü kızdurdı anı

Çünkü kızdı **cisme ulaştı canı** (2A/1)

haber ver-: Haber vermek, bildirmek.

Haber veriserem nefsin elinden

Ümidin var gidesin andan (4B/2)

kapu aç-: Buyur etmek, kabul etmek.

Gör imdi kim seni kime taparsın

Kime **kapu açar** kime yaparsın (4B/5)

dili tutul-: Konuşamaz olmak, nutku tutulmak.

⁴ Timurtaş, Faruk Kadri, “Yunus Emre'nin Dili Üzerine Notlar”, II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara, 1982.

- Görem bir şahs gelür benzi sararmış
Tutulmuş dili akli yavıvarmış (6B/1)
aklı yavıvar-: Akli başından gitmek, aklını kaybetmek.
- Görem bir şahs gelür benzi sararmış
Tutulmuş dili **aklı yavıvarmış** (6B/1)
yoldan az-: Yoldan çıkmak.
- Tama' kervanı ile **yoldan azdum**
Sana geldüm çün ögüm sende sezdüm (6B/5)
ele gir-: Ele geçmek, yakalanmak.
- Ele gireni** zindana vururlar
Ayagına da demir buyurırlar (7A/4)
endişe yi-: Endişelenmek, telaşlanmak.
- Bize geldün ise **endişe yime**
Ne kılam deyübeni gussa yime (8A/1)
gussa yi-: Kederlenmek, üzölmek.
- Bize geldün ise endişe yime
Ne kılam deyübeni **gussa yime** (8A/1)
tapuya dur-: Huzurda durmak, hürmet etmek, kulluk etmek.
- Gazadan geldi şeh tahtın oturdı
Sipahiler kamu **tapuya durdı** (9A/2)
kısmet al-: Nasiplenmek, nasip almak.
- Hakikat bunlar ölmez kalurlar
Ki her dem yeniden **kısmet alurlar** (10A/3)
yol ur-: Yol kesmek.
- Dururlar dag başında **yol ururlar**
Komazlar yolcuyı yolda dururlar (10B/3)
girü yort-: Geri gönmek.
- Akıl der casusa **yort** imdi **girü**
Kanaata haber benden degirü (10B/4)
tahta bin-: Tahta çıkmak.
- Nice **tahta binenler** yire düşdi
Nice benüm diyene sinek üşdi (11A/4)
sinek üş-: Ölüsüne sinekler üşüşmek.
- Nice tahta binenler yire düşdi

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

doi

- Nice benüm diyene **sinek üşdi** (11A/4)
yire düş-: İktidardan düşmek.
 Nice tahta binenler **yire düşdi**
 Nice benüm diyene sinek üşdi (11A/4)
ere er-: Gerçeğe ulaşmak.
 Tekebbür kişiler **ere eremez**
 Özinün düşmenidürür göremez (13A/5)
girü kayık-: Yüz çevirmek, geri dönmek.
 Beş on gün ömr için **girü kayıkma**
 Bu fani dünyanın nakşına bakma (15A/5)
din dut-: Bir dine inanmak, bir yola intisap etmek.
 Ki **din dutanların** Siccin nesidür
 Ye kibr ü kin olıcak din nesidür (15B/5)
yile vir-: Ziyane etmek, boşa harcamak.
 İnanmazsan bana halin göresin
 Çü ömri kibr-ile **yile viresin** (15B/6)
meded iste-: Yardım dilemek.
 Yüri imdi **meded iste** akıldan
 Esir olmuş kişisin nice yıldan (16A/1)
ögin dir-: Aklını toplamak.
 Selam virmeklige **ögin diremez**
 Oda köze düşüp yolın göremez (16A/5)
oda köze düş-: Ateşte yanmak, ateşte yanacak kadar günaha batmak.
 Selam virmeklige ögin diremez
Oda köze düşüp yolın göremez (16A/5)
sözi düketme-: Söz dinlemek, söze değer vermek.
Sözi düketmedi alçaklık irdi
 Kibir gördi anı tez girü döndi (16B/3)
kılıç tart-: Kılıç çekmek, kılıcı kınından çıkarmak.
Kılıç tartup gelür yir alçağından
 Kibir gördi anı kaçdı dağından (16B/4)
oda yan-: Yanmak, tutuşmak.
 Benüm ileyüme kim katlanısar
 Ki hışmından deniz **oda yanısar** (19B/2)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 10/8 Spring 2015

cana kıy-: Öldürmek.

Kim ola bencileyin **cana kıyar**

Meger kim ben olam merdane kıyar (19B/4)

söz dut-: Söz dinlemek, söze uymak.

Sakın bana uyup sen gafil olma

Benüm **sözüm dutup** imansız ölme (20B/1)

yüzi kalma-: Utanmak, sıkılmak.

Uşatdı asayı kopdı dıraka

Yüzi kalmadı hiç kimseye baka (21A/5)

özür göster-: Hata söylemek, bağışlanmak istemek.

Özür gösterdi kim ben bir kişiyim

Falan dirler bana fûlan eşiyim (21B/1)

ögüt işit-: Söz dinlemek, nasihata kulak vermek.

Benüm gibi kişiye izzet itmez

Cevap virür bana **ögüt işitmez** (21B/3)

cevap vir-: Karşılık vermek.

Benüm gibi kişiye izzet itmez

Cevap virür bana ögüt işitmez (21B/3)

el yu-: İlgisini kesmek, el çekmek.

Nidiverür sana **elin yudugun**

Seni unutturur mı okudugun (23A/6)

yol al-: İlerlemek.

Buşu hayli zamandır **yolu almış**

Kimesne izlemeyüp gizlenikalmış (26A/2)

haber degür-: Haber ulaştırmak.

Çü casus bu sözi akla irürdi

Niçe kim var-ıdı **haber degürdi** (26A/5)

kân bul-: Maden bulmak, cevhere ulaşmak.

Gözet sabrı ki ta sen **kân bulasın**

Sabır bekler isen mercân bulasın (29B/3)

bildüğün işle-: Kendi bildiğini okumak.

Kadimden bu ikidür mir-i leşker

Yüriyüp her biri **bildüğün işler** (30B/4)

ziyan işle-: Günah işlemek, hata yapmak.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Ne iş kim **işleye** kendüye **ziyan**
 Kim ola kendözüne öyle kıyan (31A/2)
eli işe irme-: Bir işi başaramamak, işin üstesinden gelememek.
 Hasûd **eli** anun-çün **irmez işe**
 Kime kim kuyu kazsa kendü düşe (31A/4)
kuyu kaz-: Tuzak kurmak.
 Hasûd eli anun-çün irmez işe
 Kime kim **kuyu kazsa** kendü düşe (31A/4)
faide gör-: Yarar görmek, çıkar sağlamak.
 Hasedden kişi ne **faide görür**
 Neye kim layık-ısan Tanrı virür (32A/3)
kendüye dolaş-: Kendi başına gelmek, ayağına dolanmak.
 Suçu yok kişininün bağlanmaz eli
Dolaşur kendüye hem kendü fi'li (32B/3)
baş vir-: Kendini feda etmek.
 Çün uğrı yoldaşı **başını virür**
 Husûdluk bil seni yavlak düşürür (32B/5)
mala tap-: Mal düşkünü olmak.
 Bahıl kanda-y-ısa Karunla kopar
 Ki ol da ancılayın **mala tapar** (34B/5)
buyruk in-: Emir gelmek.
 Çü Karun'a mal için **buyruk indi**
 Zekatı virmedi vü dini döndi (35A/2)
dini dön-: Dini değiştirmek, dinden çıkmak.
 Çü Karun'a mal için buyruk indi
 Zekatı virmedi vü **dini döndi** (35A/2)
canına giç-: İçine işlemek, içine oturmak.
 Koyıcak yir malın öşrini seçdi
 Kıyamaz virmege **canına giçdi** (35A/4)
devleti dön-: Talihi değiştirmek.
 Zekatı virmedi **devleti döndi**
 Haber bu olıcak yir gine sundı (35B/1)
müşahede bul-: Gerçeği görmek, gerçeğe ulaşmak.
 Fidi canım sana iy dogru varan

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 10/8 Spring 2015

Müşahede bulur anı başaran (52B/2)

fitne düz-: Kötülük planlamak.

Ol ugrı didüğüm Şeytandur azar

Ki dem-be-dem içinde **fitne düzer** (54A/1)

muradına ir-: İsteğine kavuşmak, dileği gerçekleştirmek, amacına ulaşmak.

Makamını yıkarsan ta‘at-ıla

Muradına iresin devlet-ile (54A/2)

SONUÇ

“Yunus Emre'nin dili Eski Oğuz Türkçesi'dir. Yunus'un yaşadığı yüzyıl Türk dil tarihi açısından bir geçiş aşamasıdır. Bir taraftan Eski Türkçe izleri; diğer taraftan yeni yeni şekillenen Eski Anadolu Türkçesi izleri Yunus'un şiirlerinde yer almaktadır.” (Üşenmez, 2013, 629) Oğuzcanın bir kolu olan Batı Türkçesinin yazı dili olarak gelişmesine, bir kültür ve edebiyat dili olarak varlık göstermesine en büyük katkıyı yapmış olan mutasavvıflardan Yunus Emre'nin *Risâletü'n-Nushiyye* adlı eseri fonetik, morfolojik, sentaktik ve semantik özellikleri hem yazıldığı devrin diline ışık tutmakta hem de Türk dili tarihine kaynaklık etmektedir.

Edebî açıdan nasihatnâme türünün ve Türk mesnevi edebiyatının ilk Türkçe ve telif örneği olması sebebiyle büyük bir öneme sahip olan *Risâletü'n-Nushiyye*, Yunus Emre'nin bilinçli Türkçeciliğinin vücut bulmuş hali olması yönüyle de Türk dilinin temel tarihsel kaynaklarından biridir.

Risâletü'n-Nushiyye incelendiğinde eserin sentaktik yapısının genellikle birleşik fiillerle kurulmuş olduğu, hareket ifadesinin çoğunlukla birleşik fiillerle sağlandığı dikkat çekmektedir. Birleşik fiiller fiil işletme ekleriyle çekime girdiği gibi fiilimsi ekleriyle de cümle kuruluşunda yer almaktadır. Eserdeki birleşik fiiller tasnif edilirken yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiiller, kurallı birleşik fiiller ve anlamca kaynaşmış birleşik fiiller olmak üzere üç grup esas alınmıştır.

Risâletü'n-Nushiyye'nin birleşik fiil örgüsü içinde 145 tane birleşik fiil tespit edilmiştir. Bu birleşik yapıların ağırlıklı olarak yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiillerin oluşturduğu görülmektedir. Eserdeki toplam sayıları 84 olan bu birleşik fiillerde *et-*, *eyle-*, *ol-*, *kıl-* yardımcı fiilleri hem Türkçe hem de alıntı kelimelerle birleşerek hareket ifadelerini karşılamaktadır. 11 tanesi Türkçe kelimelerle oluşturulan bu yardımcı fiillerin 72 tanesinin alıntı kelimelerle oluşturulmuş olmasından Yunus Emre'nin bu tarz birleşik fiilleri dile yabancı kelime giriş yolu olarak tercih ettiğini göstermektedir. Eserdeki birleşik fiillerin daha ziyade *ol-* yardımcı fiiliyle kurulduğu görülmektedir. Yardımcı fiillerle kurulan 84 birleşik fiilin oluşturuldukları yardımcı fiillere göre rakamsal dağılımı şöyledir:

ol-: 39

eyle-: 22

it- / *et-*: 18

kıl-: 5

Risâletü'n-Nushiyye'deki birleşik fiil yapıları incelendiğinde Yunus Emre'nin hareket ifadelerine karşılık olarak kurallı birleşik fiilleri kullanmayı pek tercih etmediği görülmektedir. Yeterlilik, tezlik, yaklaşma ve süreklilik fiilleri şeklindeki tasvir fiilleri ve yarı tasvir fiillerinden eserde sadece yeterlilik ve süreklilik fiilleri kullanılmış olup bunların sayısı ancak 10'u bulabilmektedir. Bu birleşiklerin rakamsal dağılımı şöyledir:

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

yeterlilik fiili (olumsuz şekli): 4

süreklilik fiili: 6

Risâletü'n-Nushiyye'de birleşik fiil konusunun dikkat çekmesini sağlayan asıl husus eserin ihtiva ettiği anlamca kaynaşmış birleşik fiillerdir. Yapılarında bulunan isim veya fiil unsurunun yer yer devrin diline ışık tutan ve Türk dilinin tarihine de kaynaklık eden arkaik kelimelerden oluşması eserdeki sayıları toplamda 51 olan bu tip birleşik fiilleri ayrıca önemli ve dikkate değer kılmaktadır.

Risâletü'n-Nushiyye'nin birleşik fiil örgüsü üzerine yapılan bu çalışma esnasında Türk dili sahasında birleşik fiiller konusunda bir tasnif karmaşası olduğu görülmüştür. Birleşik fiillerin sınıflandırılması konusunda dilciler arasında henüz bir görüş birliği sağlanamadığı, birleşik fiillerle ilgili ortak bir terminoloji oluşturulamamış olduğu saptanmıştır. Bu durum birleşik fiil konusunda yapılan çalışmalarda da bir metodoloji karmaşasını kaçınılmaz olarak beraberinde getirmektedir. Yapılan sınıflandırmaların pek çoğunda birleşigi oluşturan unsurların sadece gramatikal yapılar olarak kabul edilmeleri, semantik bağlamdaki durumlarının göz ardı edilmesi tasnifleri bir ölçüde eksik bırakmıştır. Pek çok çalışmada bir isim unsuru ile bir yardımcı fiilin birleşmesi yoluyla oluşan yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiiller ve anlamca kaynaşmış birleşik fiiller tek başlık altında verilmiş, anlamca kaynaşmış birleşik fiiller ayrı bir grup olarak değerlendirilmemiştir. Gramatikal olarak her iki grupta da birleşigi oluşturan yapılar aynı olsa da (isim + yardımcı fiil), semantik bağlamda birbirlerinden ayrılmaları iki ayrı grup olarak değerlendirilmelerini gerektirmektedir. Yardımcı fiillerle oluşan birleşik fiillerde yeni bir kavrama karşılık olan birleşik fiiller kendi esas anlamlarını korurken, anlamca kaynaşmış birleşik fiillerde birleşigi oluşturan kelimelerden en az biri veya hepsi gerçek anlamını yitirir. Bunun yanı sıra yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiillerde isim unsurunun *et-*, *eyle-*, *ol-*, *kıl-* gibi temel yardımcı fiillerle birleşmesi söz konusu iken anlamca kaynaşmış birleşik fiillerde dildeki tüm fiillerin isim unsurunun birleştiği yardımcı fiil durumuna gelebilmesi nedeniyle de iki yapının farklı birer grup olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- BİLGEGİL, M. Kaya (1984), Türkçe Dilbilgisi, Ankara: Dergâh Yayınları.
- DATLI, Derya (2014), "Risaletü'n-Nushiyye'deki Arkaik Kelimelerin Tespiti ve Kelime Türlerine Göre Sınıflandırılması", Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi Bildirileri, s.639-659, Eskişehir, Türkiye.
- DİLÇİN, Cem (1983), Yeni Tarama Sözlüğü, Ankara: TDK Yayınları.
- ERGİN, Muharrem (2000), Türk Dil Bilgisi, İstanbul: Bayrak Yayınları.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki (1965), Yunus Emre- Risâletü'n-Nushiyye ve Dîvân (Önsöz-Lugat-Açıklama), Eskişehir: Eskişehir Turizm ve Tanıtma Derneği Yayını.
- HATİBOĞLU, Vecihe (1982), Türkçenin Söz Dizimi, Ankara: DTCF Basımevi.
- KARAHAN, Leyla (2004), Türkçenin Söz Dizimi, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KORKMAZ, Zeynep (2003), Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi), Ankara: TDK Yayınları.
- ÖZKAN, Mustafa (1996), "Türkçede Birleşik Kelimeler Sorunu", İstanbul: İlmî Araştırmalar 2.
- ÖZKAN, Mustafa-Sevinçli Veysi (2009), Türkiye Türkçesi Söz Dizimi, İstanbul: Akademik Kitaplar.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

- TATÇI, Mustafa (1997), Yunus Emre Dîvânı-III (Risâletü'n-Nushiyye Tenkitli Metin), İstanbul: MEB Yayınları.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1982), “Yunus Emre'nin Dili Üzerine Notlar”, II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara.
- Tarama Sözlüğü, Cilt I (A-B) (2009), Ankara: TDK Yayınları.
- Türkçe Sözlük (2005), Ankara: TDK Yayınları.
- ÜNLÜ, Mahir (1989), Öz Türkçe Sözlük, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- ÜŞENMEZ, Emek (2013), Yunus Emre Divanında Türkçe İslami Terimler, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 8/1, Winter 2013, p.625-644, Ankara-Türkiye.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- DATLI, D., Risâletü'n-Nushiyye'nin Birleşik Fiil Örgüsü, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/8 Spring 2015, p. 795-818, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8315>, ANKARA-TURKEY

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

